

Veroljub Đukić

VODIČ

Za dobre odnose građana i policije

Ova publikacija je štampana uz podršku
U.S. Embassy Beograd

Veroljub Đukić

V O D I Č

ZA DOBRE ODNOS
GRAĐANA I POLICIJE

Niš, Avgust 2005. god.

Veroljub Đukić

V O D I Č

Za dobre odnose građana i policije

Izdavač

Centar za ljudska prava-Niš

Strahinjića Bana bb, TPC Ambasador lok.3, Niš

Za izdavača

Lidija Vučković

*Draganu Raduloviću,
Sa poštovanjem*

U V O D

Ovaj *priručnik* ima za cilj da upozna građane kao i pripadnike policije sa najosnovnijim pravima i obavezama radi njihovog poštovanja i izvršavanja. Time se omogućava vladavina prava i poštovanja ljudskih prava što su neophodni uslovi za napredak i sigurnost građana na putu ka Evropskoj Uniji.

U svakodnevnom životu građani imaju veliki broj različitih kontakata sa policijom. Počevši od izdavanja dokumenata, održavanja javnog reda i mira preko kontrole saobraćaja pa do odnosa koje imaju usled krivičnih dela, bilo da su žrtve ili počinioci.

Sa druge strane, policija je nosilac sile u unutrašnjem poretku svake države i nadležna je za sprovođenje reda i zakonitosti. Time je ovlašćena da vrši radnje vezane za ostvarivanje prava građana, a u krajnjem slučaju i pod tačno propisanim uslovima, da sprovedi silu nad njima ili ih lišava slobode, što može dovesti do veoma kritičnih situacija.

Stoga je veoma važno da građani budu upoznati sa svojim pravima i obavezama kako u situacijama koje su uobičajene i svakodnevne, pa do nastanka situacija kada im je neophodna pomoć organa policije zbog ugrožavanja bezbednosti, slobode ili imovine.

Takođe je važno i da policija zna svoja prava i obaveze radi efikasnijeg obavljanja poslova kao i radi zakonitog postupanja. Njihove radnje bi mogle da proizvode i imaju efekta u sudskim postupcima koji mogu da slede. Osim toga, prekoračenjem svojih ovlašćenja pripadnici policije izlažu se krivičnom gonjenju.

Pored svega navedenog, jasno je i da su pripadnici policije građani ove države, tako da se na njih odnosi sve ono što i na ostale građane, s`tim da oni imaju posebna prava i obaveze koji proističu iz njihove profesije.

I/ Uobičajne situacije

1. Šalteri, dobijanje isprava, carine

Najčešći kontakt građana sa policijom je na šalterima radi dobijanja i obrade ličnih dokumenata, podataka i sl. Tako, na primer, Zakonom o prebivalištu i boravištu građana policija je nadležna da prima prijave i odjave prebivališta, prijave promene adrese stana, prijave odlaska u inostranstvo i privremenog dolaska ili povratka iz inostranstva u mesto prebivališta, prijave i odjave boravišta i istovremeno da vrši kontrolu i evidenciju u vezi primene tih propisa koje organi unutrašnjih poslova obavljaju.

Ličnu kartu, pasoš, zajednički pasoš i vize na te pasoše na propisan način izdaje opštinski organ za unutrašnje poslove na čijoj teritoriji je prebivalište lica koje traži ličnu kartu odnosno pasoš. Policija takođe vodi evidenciju o primljenim zahtevima i izdatim ličnim kartama i putnim ispravama.

Zakonom o unutrašnjim poslovima i Uputstvom o policijskoj etici i načinu obavljanja poslova policije¹ pripadnici policije su obavezni da se u obavljanju poslova ophode pristojno i odgovorno prema građanima na ulici, šalteru, graničnom prelazu i na drugom mestu vršenja službene radnje.

Takođe su obavezni da u komunikaciji sa građanima poštuju ljudsku ličnost i dostojanstvo i čuvaju ugled policije.

U okviru poslova svog radnog mesta, pripadnici policije treba da preduzimaju, kad god je to moguće, sve neophodne mere i aktivnosti koje omogućuju građanima nesmetano i efikasno ostvarivanje njihovih prava, obaveza i interesa.

Poslove za koje je zadužen, pripadnik Ministarstva mora nastojati da obavlja maksimalno profesionalno - po pravilima struke, savesno, nepristrasno i disciplinovano.

Pripadnici policije dužni su i da štite lične podatke o građanima koje Ministarstvo prikuplja, obrađuje i koristi radi obavljanja poslova iz svog delokruga.

2. Legitimisanje

Legitimisanje građana je bilo utvrđeno Zakonom o unutrašnjim poslovima ali su te odredbe odlukom Ustavnog suda Srbije ukinute. Trenutno ne postoje odredbe koje regulišu tu materiju, već se čeka donošenje novog Zakona o policiji, koji bi popunio nastalu pravnu prazninu.

Pripadnici policije imaju obavezu da se legitimišu (ako su u civilu onda obavezno, a u uniformi samo na zahtev lica prema kome se preduzima radnja). Policajci u uniformi, pored legitimacije imaju i značke koje se nose vidno, na levoj strani gornjeg dela uniforme, što olakšava njihovu identifikaciju od starne građana.

Legitimišu se samo lica koja nisu poznata radnicima policije. Na žalost, ovo pravo se u praksi često krši i zloupotrebljava, najčešće u malim sredinama, tako što policija radi utvrđivanja identiteta privodi građane u svoje prostorije iako su im lica lično poznata.

¹ Uputstvo o policijskoj etici i načinu obavljanja poslova policije ("Službeni glasnik RS", br. 41/03 od 18.04.2004.)

3. Saobraćajna policija

- Obezbeđenja u saobraćaju koja daje policija

Učesnici u saobraćaju moraju da postupaju po zahtevima izraženim pomoću znakova ili po naredbama policije koji, na osnovu ovlašćenja iz zakona, vrše kontrolu i regulisanje saobraćaja na putevima.

Policija, odnosno njeni ovlašćeni pripadnici, su dužni da izađu na mesto saobraćajne nezgode u kojoj ima poginulih ili povređenih lica ili je nastala veća materijalna šteta i da sačine zapisnik o uviđaju. Tom prilikom imaju pravo i obavezu da pruže pomoć, kako pozivanjem medicinske pomoći tako i radi zaštite imovine.

Policajac ima pravo da vozača podvrgne ispitivanju pomoću odgovarajućih sredstava i aparata (alkometar i dr.) ili da ga odvede na stručni pregled radi proveravanja da li ima alkohola u organizmu, odnosno, da li se nalazi pod dejstvom opojnih droga ili lekova na kojima je označeno da se ne smeju uzimati pre i za vreme vožnje.

Takođe ima pravo i da na licu mesta privremeno oduzme vozačku dozvolu i isključi iz saobraćaja vozača koga zatekne da upravlja vozilom ili da pokušava da upravlja vozilom ako je očigledno da je vozač u takvom psihofizičkom stanju (umor, bolest, i sl.) da nije sposoban da bezbedno upravlja vozilom.

Ako policajac zatekne vozilo koje zbog tehničkih neispravnosti ugrožava ili ometa druge učesnike u saobraćaju, ili se kreće bez zimske opreme na delu puta i u vreme kad je zimska oprema obavezna, ima pravo da naredi vozaču da odmah prekine kretanje vozilom i otkloni neispravnost, ili da vozilo odveze do određenog mesta gde može otkloniti neispravnost, odnosno da vozilom nastavi kretanje na putu na kome je kretanje te vrste vozila dozvoljeno, odnosno da upotrebi zimsku opremu.

U određenim (brojnim) slučajevima policija može na licu mesta da naplati kazne za prekršaje npr: vozaču ili drugom licu koje se za vreme vožnje u vozilu ne veže sigurnosnim pojasom; vozaču koji nema kod sebe odgovarajuću vozačku dozvolu ili je ne pokaže na zahtev ovlašćenog lica; koji nepropisno pretiče vozila; pešaku koji se na putu koji ima trotoar ili drugu površinu određenu za kretanje pešaka kreće kolovozom i sl.

Novčanu kaznu na licu mesta naplaćuje policajac nadležan za poslove kontrole i regulisanja saobraćaja na putevima i dužan je da izda priznanicu kao potvrdu da je kazna naplaćena.

Ponašanja učesnika u saobraćaju su detaljno regulisana odredbama ZOBS-a.

4. Javni skupovi

Javni red i mir su usklađeno stanje međusobnih odnosa građana, nastalo njihovim ponašanjem na javnom mestu i delovanjem organa i organizacija u javnom životu, radi obezbeđivanja jednakih uslova za ostvarivanje prava građana na ličnu i imovinsku sigurnost mir i spokojstvo, privatni život, slobodu kretanja, očuvanje javnog morala i ljudskog dostojanstva i prava maloletnika na zaštitu.

Javni skupovi se mogu organizovati uz prijavu policiji, koja održavanje prijavljenog skupa može i zabraniti.

Javni neredi su veliki poremećaji javnog reda, koji dovode do mogućnosti nastupanja teškog ugrožavanja ljudskih života, imovine i drugih vrednosti. Stoga, radi kontrole javnih

nereda, policija dobija šira ovlašćenja od onih koja ima u redovnim okolnostima. Takva ovlašćenja mogu da uključuju i veći stepen ograničavanja pojedinih ljudskih prava.

Javni neredi mogu se podeliti na one koji su unapred zabranjeni i one koji prerastu iz mirnog okupljanja u nasilni nered. Kod ove druge kategorije, obično se radi o okupljanjima na sportskim događajima, koncertima i slično, zatim o štrajkovima i demonstracijama radi izražavanja političkog protesta.

S tim u vezi napominjemo da policija ne sme da bude korišćena od strane vlade za rasturanje mirnih okupljanja radi protesta građana protiv vlade i njene politike².

U slučaju nasilja, policija mora da upotrebljava minimalnu silu sa ciljem da nereda okonča bez primene sile. Ako je silu nužno upotrebiti, onda prvo treba koristiti fizičku silu, zatim službenu palicu, suzavac, vodene topove i slična sredstva, a tek na kraju vatreno oružje.

II/ Manje uobičajene situacije i postupanje sa osumnjičenima

1. Osumnjičeni

Zakonik o krivičnom postupku stupio je na snagu 28. marta 2002. godine. U njemu ima izvesnih poboljšanja u odnosu na dotadašnji Zakon o krivičnom postupku.

Zakonikom o krivičnom postupku propisano je da, u slučaju postojanja osnova sumnje da je izvršeno krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti, policija je dužna da preduzme potrebne mere da se pronađe učinilac krivičnog dela, da se otkriju i obezbede tragovi krivičnog dela i predmeti koji mogu poslužiti kao dokaz i da se prikupe sva obaveštenja koja bi mogla biti od koristi za uspešno vođenje krivičnog postupka. Sve pobrojane dužnosti su date uopšteno i bez detaljne razrade načina i postupaka rada policije.

Novine u ovom Zakoniku koje se odnose na postupanje policije u prekrivičnom postupku su: prisustvo advokata već prilikom prvog saslušanja (član 5 ZKP); pravo da građani mogu samo dopisom da budu pozvani na tzv. informativni razgovor radi prikupljanja obaveštenja kao i ograničenje dužine trajanja tog razgovora na najduže 4 sata (član 226, st. 3 ZKP). U navedenom pisanom pozivu mora da stoji ko se poziva, svojstvo u kome se ta osoba poziva i razlog zašto se poziva. Isto lice može da bude pozvano samo jednom radi prikupljanja obaveštenja o istom krivičnom delu (član 226, st. 6 ZKP). Tek ako se osoba koja primi taj poziv ne odazove policija ima pravo da je privede.

U slučaju da podaci bivaju prikupljeni od lica za koje postoji osnovana sumnja da je učinilo krivično delo, osumnjičeni će u pozivu da bude upozoren da ima pravo na advokata (član 226. st. 7 ZKP); lice koje policija liši slobode bez odluke suda mora odmah da bude sprovedeno nadležnom istražnom sudiji (član 5. st. 2 ZKP); policija samo izuzetno sme, najduže 48 časova, da zadrži lice radi prikupljanja obaveštenja ili saslušavanja (član 229. st. 1 ZKP). Razlozi za toliko zadržavanje tiču se pripreme krivične prijave, prikupljanja dokaza, provere alibija i sl. Evropski sud za ljudska prava toleriše toliko zadržavanje.

² „(1) Svako ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja s drugima, uključujući pravo da osniva sindikat i učlanjuje se u njega radi zaštite svojih interesa.

(2) Za vršenje ovih prava neće se postavljati nikakva ograničenja, osim onih koja su propisana zakonom i neophodna u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti ili javne bezbednosti, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih. (član 11. EKLP). Isto pravo garantuje član 22. MPGPP.

Sam Zakonik o krivičnom postupku usredsređen je na otkrivanje počinjenih delikata i ne reguliše postupanje policije u vršenju prevencije, odnosno ovlašćenja koja bi policija trebalo da ima da bi mogla da sprečava izvršenja delikata (legitimisanje, zaustavljanje lica, pretresanje vozila i/ili prostorija i sl.) Odredbe Člana 14. Zakona o unutrašnjim poslovima, kojim su bila regulisana ovlašćenja policije u oblasti prevencije, ukinuta su Odlukom Saveznog ustavnog suda³, tako da sada postoji pravna praznina u pogledu ovakvih ovlašćenja policije.

2. Hapšenje

- Lišenje slobode, privođenje i zadržavanje lica

Pored lišenja slobode i pritvora, naše zakonodavstvo poznaje i nekoliko drugih termina za radnje lišenja ili slična ograničenja lične slobode.

Privođenje je prinudno dovođenje lica u prostorije policije, suda, organa za prekršaje ili organa uprave ili u pritvor, po pisanom nalogu ili bez njega.

Može se privesti lice koje je okrivljeni ili treba da svedoči ili da pruži obaveštenja po pozivu policije na koji se nije odazvalo, kao i lice za kojim je raspisana poternica ili je lišeno slobode ili ga treba zadržati.

- Dovođenje i zadržavanje

Odredbom ZKP-a propisano je da naredbu za dovođenje izvršavaju organi unutrašnjih poslova i oni to čine predajom naredbe licu koje se privodi uz poziv da pođe sa njima, a u slučaju odbijanja dobrovoljnog polaska prinudno ga dovode. Naredbu za dovođenje vojnih lica ili pripadnika policije sprovodi njihova komanda odnosno ustanova.

Iako ova odredba jasno propisuje da će se, u zakonom predviđenim slučajevima, prinudno dovesti i pripadnici policije u praksi sudova se gotovo uvek izbegava donošenje ove naredbe i, umesto naloga za dovođenje, o neodazivanju na poziv u sud samo se obaveštavaju njihovi pretpostavljeni.

Zadržavanje lica od strane policije predstavlja prinudno držanje lica u policijskim prostorijama ili na drugom mestu. Ono je moguće prema propisima o krivičnom postupku do 48 sati posle lišenja slobode. Uz to, policija može zadržati lice prema propisima o prekršajima (radi utvrđivanja identiteta, ako bi odlaskom u inostranstvo izbeglo odgovornost za prekršaj, kao i ako je u pijanom stanju zatečeno u vršenju prekršaja), zbog ugrožavanja bezbednosti saobraćaja, radi utvrđivanja identiteta, prilikom privođenja i sličnih radnji). U pitanju su kratkoročna i vremenski tačno određena zadržavanja, od kojih je najduže pomenuto zadržavanje od 48 časova po propisima Zakonika o krivičnom postupku.

Policija može da zadrži i lica koja su se našla na mestu izvršenja krivičnog dela (npr. svedoci) ali najviše 6 h.

Prema shvatanju Evropskog suda za ljudska prava, različiti termini koji obuhvataju bilo koju meru koja ima za posledicu lišenje slobode, bez obzira na terminologiju,

³ Odluka Saveznog ustavnog suda br. IU 171/94 i 153/93.

predstavljaju lišenje slobode. Svako nasilno držanje lica u policijskim prostorijama, zatvorskoj ćeliji, na ulici, u vozilu ili na drugom mestu jeste lišenje slobode.

Svako lišenje slobode treba da bude zakonito, pri čemu se zakonitost shvata kao saglasnost sa domaćim materijalnim i procesnim zakonima, kao i sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima.

Procesna zakonitost se odnosi na obavezu poštovanja procedure koja je propisana za sprovođenje mere hapšenja, odnosno pritvaranja.

Zakonski osnov za pritvaranje mora postojati za sve vreme trajanja te mere.

- Prava lica lišenih slobode

Utvrđivanjem garancija prava lica koja su lišena slobode bave se brojni međunarodni dokumenti⁴.

Svakom pravu lica lišenom slobode odgovaraju konkretne obaveze policije i drugih organa koji su zaduženi za staranje o tim licima.

a) Pravo na humano postupanje, sigurnost i poštovanje dostojanstva ličnosti i pravo na zaštitu od nezakonitih ispitivanja i na žalbu zbog povrede prava

Svako lice koje je lišeno slobode uživa zaštitu od izlaganja nasilju, mučenju, nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju, kao i zaštitu od bilo kog drugog akta koji bi povređivao njegovo urođeno ljudsko dostojanstvo.

Svaka država članica mora da preduzima efikasne zakonske, administrativne, sudske i/ili druge mere sprečavanja torture na svojoj teritoriji. Nikakva izuzetna okolnost ne opravdava torturu, bilo da je reč o ratnom stanju ili o opasnosti od rata, o unutrašnjoj političkoj nestabilnosti ili o bilo kom drugom vanrednom stanju. Nikakva naredba bilo koje ličnosti ili organa vlasti ne opravdava torturu⁵.

Položaj lica koja su lišena slobode ne sme biti iskorišćen za iznuđivanje izjava i priznanja putem iscrpljujućih ispitivanja ili maltretiranja.

Članom 13 Konvencije protiv torture predviđeno je da svaka država članica obezbeđuje svakom licu koje tvrdi da je bilo podvrgnuto torturi na nekoj teritoriji pod njenom jurisdikcijom pravo da se žali nadležnim organima pomenute države, koji će neodložno i nepristrasno ispitati slučaj. Takođe je predviđeno da budu preduzete mere radi obezbeđenja zaštite lica koje se žalilo i lica kao svedoka od svakog lošeg postupanja ili bilo kakvog zastrašivanja zbog podnesene žalbe ili bilo kakve date izjave.

I nakon promena 2000.god, javna tužilaštva u Srbiji i Crnoj Gori u najvećem broju slučajeva torture nastavili su da se ponašaju pasivno. Tužioci ne preduzimaju krivično gonjenje počinitelaca torture po sopstvenoj inicijativi (ex officio), a takođe se ne izjašnjavaju po krivičnim prijavama oštećenih (žrtava). Ni nakon promene režima, javni tužioci nisu pokrenuli postupak ni u jednom od slučajeva drastičnih i brojnih slučajeva torture, nekih i sa

⁴ Detaljan popis tih garancija sadrži Skup principa o zaštiti svih lica koja su na bilo koji način pritvorena ili zatvorena, usvojen od strane UN 1988. godine. Pojedine od tih garancija utvrđuju MPGPP, EKLJP, Konvencija protiv torture, Skup minimalnih standarda UN o postupanju sa zatvorenicima od 1955. godine kao i Evropski kodeks policijske etike i još neki drugi međunarodni dokumenti.

⁵ Član 2 Konvencije UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka

smrtnom posledicom, koji su se desili tokom devedesetih godina, a čije su žrtve demonstranti protiv režima Slobodana Miloševića. Neaktivnost javnog tužioca parališe svaku mogućnost pokretanja krivičnog postupka protiv počilaca.⁶ U retkim slučajevima, kada tužoci odluče da razmotre neku od krivičnih prijava protiv policajaca, najčešće odlučuju da prijavu odbace samo na osnovu izjašnjenja pripadnika policije, koji negiraju postojanje krivičnog dela. S druge strane, ne postoji zakonski rok u kojem bi policija bila dužna da dostavi tužilaštvu tražene podatke, što u potpunosti sprečava dalji tok postupka.

Najčešći uzrok protivpravnog postupanja policije (mučenje i zlostavljanje) su neznanje i loša obučenost policije sa jedne i nepostojanje spoljne kontrole sa druge strane. Zato je neophodno da što pre budu preduzete opsežne mere u oblasti obrazovanja i informisanja pripadnika policije i učenika srednjih škola unutrašnjih poslova, polaznika kurseva za policajce i studenata policijske akademije, o osnovnim elementima ljudskih prava, profesionalne etike i standarda profesionalnog ponašanja. Osim toga, kako policija uglavnom iz neznanja, pribegava mučenju žrtve (osumnjičenog ili okrivljenog), verujući da fabrikovanjem iznuđenog priznanja bitno doprinosi uspešnosti krivičnog postupka, potrebno je da posebna pažnja bude usmerena na obučavanje policije u ispravnom pribavljanju materijalnih dokaza izvršenja krivičnog dela (kriminalistička tehnika, taktika i metodika).

b)Pravo na obaveštavanje o razlozima hapšenja i optužbama

Svako ko je uhapšen ima pravo da odmah i na jeziku koji razume bude obavešten o razlozima zbog kojih je uhapšen, kao i o svakoj od optužbi protiv njega ako je pokrenut krivični postupak.

c)Pravo na obaveštavanje o proceduri i pravima u slučaju lišenja slobode

Policija je dužna da svako uhapšeno lice odmah obavesti o njegovim pravima i proceduri koja se primenjuje u njegovom slučaju (član 5 st 2. EKLJP i član 9 st 2. MPGPP).

d)Pravo na izvođenje pred sud bez odlaganja i pravo na sudsko preispitivanje zakonitosti lišenja slobode

Lice koje je policija lišila slobode zbog osnovane sumnje da je izvršilo krivično delo ili da bi se sprečilo izvršenje takvog dela, mora biti bez odlaganja izvedeno pred sud, da bi mu se sudilo u razumnom roku ili da bi bilo pušteno da se brani sa slobode.

Svrha ovog prava je u tome da se obezbedi sudski nadzor nad lišavanjem slobode od strane policije, kao i da se pritvor koristi samo kao nužna mera.

⁶ Prema odredbama Zakonika o krivičnom postupku, kada javni tužilac odbaci krivičnu prijavu ili nakon što je inicirao krivični postupak odustane od krivičnog gonjenja, Zakonik o krivičnom postupku ovlašćuje oštećenog da preuzme krivično gonjenje i to u roku od osam dana od kada je primio obaveštenje o odbačaju odnosno odustanku. Ako ovakvo obaveštenje oštećeni ne primi, član 61. stav 4. Zakonika o krivičnom postupku predviđa da oštećeni ima rok od tri meseca od odbačaja ili odustanka da preduzme krivično gonjenje. Po proteku ovog roka ta mogućnost više ne postoji, i to bez obzira da li je oštećeni uopšte obavešten o odbačaju. Ukoliko se javni tužilac uopšte ne oglasi po podnetoj krivičnoj prijavi ili ako ne reaguje po službenoj dužnosti, oštećeni nema mogućnost da preuzme krivično gonjenje. Dakle, da bi protiv nekog lica bio pokrenut postupak za krivično delo koje se goni po službenoj dužnosti, potrebno je da javni tužilac preduzme krivično gonjenje ili od njega odustane i o tome obavesti oštećenog. Neaktivnost javnog tužioca, u suštini, potpuno onemogućava krivično gonjenje od strane oštećenog.

Prema Povelji o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama, uhapšeno lice se mora izvesti pred sud najkasnije u roku od 48 sati, a u suprotnom se pušta na slobodu (član 15 st 2). Pošto sud odredi pritvor, dužan je da vrši kontinuirani nadzor nad pritvorom i da obavlja periodičnu reviziju, s obzirom na mogućnost da se okolnosti izmene i da prestane potreba za daljim pritvorom.

Sva lica koja su lišena slobode, po bilo kom osnovu, imaju pravo da pokrenu postupak u kome će sud hitno preispitati zakonitost lišenja slobode i narediti njihovo puštanje na slobodu ako lišenje slobode nije bilo zakonito.

e)Pravo na branioca

Lica koja su lišena slobode imaju pravo na pravnu pomoć, odnosno na korišćenje usluga advokata po sopstvenom izboru. To njihovo pravo mora se obezbediti odmah posle lišenja slobode. Ako ne mogu da plate usluge advokata, država je dužna da im obezbedi besplatnu pravnu pomoć kada to interesi pravde zahtevaju. Pravo na branioca uključuje i pravo na omogućavanje komunikacije sa advokatom (omogućavanje vremena i prostora za posetu i savetovanja sa braniocem bez prisluškivanja i cenzure), zatim pravo branioca da prisustvuje saslušanju i drugim važnim radnjama koje se preduzimaju prema licu lišenom slobode, kao i pravo na uvid u spise i zapisnike o lišenju slobode.

f)Pravo na obaveštavanje porodice ili bliskog lica

Sva lica koja su lišena slobode imaju pravo da o lišenju slobode obaveste člana porodice ili drugo njima blisko lice, po sopstvenom izboru, a ako se radi o strancu koji je lišen slobode, on će imati pravo na obaveštenje konzulata ili diplomatske misije svoje zemlje. Obaveštenje se odnosi na činjenicu lišenja slobode, a zatim i na svako premeštanje lica na drugo mesto. Ako se lice lišeno slobode pritvara na određeno duže vreme, ono ima i pravo na kontakt sa spoljnim svetom i na posete članova porodice.

g) Pravo na lekarsku pomoć i odgovarajuće uslove pritvora

Policija je dužna da obezbedi medicinsku pomoć licima koja su lišena slobode. Takođe, policija treba da obezbedi licima koja su lišena slobode sigurnost, zdrave i higijenske uslove i uslove za odmor, uključujući i poštovanje odgovarajućih uslova u prostorijama za pritvaranje lica (veličina, osvetljenje, ventilacija, ...). Podrazumeva se da muškarci i žene treba da budu razdvojeni, kao i maloletna i odrasla lica lišena slobode.

Naš Zakonik o krivičnom postupku, iako je uglavnom u skladu sa međunarodnim standardima, u članu 487 st 2 dozvoljava mogućnost da punoletna i maloletna lica budu u pritvoru zajedno sa punoletnim licima u slučaju ako bi usamljenje maloletnika duže trajalo, a postoji mogućnost da se maloletnik stavi u prostoriju sa punoletnim licem koje na njega ne bi štetno uticalo. Ova odredba je u suprotnosti sa odredbom člana 10. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima.

h)Pravo na naknadu štete zbog nezakonitog lišenja slobode

Svako lice koje je bilo izloženo aktu nezakonitog hapšenja ili pritvaranja ima pravo na naknadu štete. To pravo utvrđuje stav 5. člana 9. MPGPP, kao i stav 5. člana 5. EKLJP, u kome se dodaje da je to pravo utuživo.

U našem zakonodavstvu, Zakonik o krivičnom postupku uređuje pravo na naknadu štete zbog nezakonitog lišenja slobode u vezi sa krivičnim postupkom. Zakon o prekršajima i Zakon o unutrašnjim poslovima predviđaju naknadu štete zbog neosnovanog lišenja slobode u vezi sa prekršajnim postupkom, odnosno hapšenjem i zadržavanjem lica od strane policije.

3. Policija u stanu

Policija ima pravo da, i bez naredbe suda, uđe u stan (ili prostorije) i da pretresa ako: neko u tom stanu zove u pomoć; radi lišenja slobode nekog lica po naredbi suda; radi hapšenja odbeglog učinioca krivičnog dela zatečenog pri izvršenju; u slučaju ozbiljne opasnosti (npr. požar, poplava, eksplozija i sl.)

U svim ostalim slučajevima mora da postoji nalog (naredba) suda u pisanom obliku i sa obrazloženjem. Ako osoba čiji se stan pretresa želi da joj bude prisutan advokat onda policija mora da sačeka dolazak advokata ali najviše 3 časa.

Pretresanje se vrši isključivo danju, a noću može samo ako je danju započeto pa nije dovršeno ili u već navedenim izuzecima.

O pretresanju mora da se sastavi zapisnik u koji će se uneti i eventualne primedbe lica u čijem su stanu takve radnje izvršene.

Pretresanju moraju da prisustvuju dva punoletna svedoka.

Nepovredivost stana obuhvata zaštitu od neovlašćenog ulaska policije u stan i zaštitu od nezakonitog pretresa stana. Pretresi moraju da se vrše diskretno, uz što manje zadiranje u pravo na privatnost i pravo na uživanje imovine, kao i uz maksimalno poštovanje ljudske ličnosti i dostojanstva. Od policije se očekuje da svaki pretres stana izvrši sa što manje uznemiravanja stanara, kao i da pretres bude saglasan cilju zbog kojeg se preduzima.

U svakom slučaju, postoji mogućnost naknadne sudske kontrole opravdanosti i zakonitosti izvršenog pretresa.

Pojam stana obuhvata i „druge prostorije” za stanovanje i život, kao što su sporedne prostorije uz stan, kancelarije, radionice, garaže i slično.

Pretresi poslovnih prostorija preduzeća i javnih ustanova, kao i dokumentacije u njima, obavljaju se uz prisustvo službenih lica tih preduzeća i ustanova i u njihovo radno vreme.

Prilikom pretresa, policija ima ovlašćenje da privremeno oduzme predmete koji su namenjeni za izvršenje krivičnog dela ili potiču od izvršenja takvog dela, kao i one predmete koji mogu poslužiti kao dokazi u krivičnom postupku.

Pretresi lica obuhvataju pretraživanje odeće, obuće, ličnih stvari i prtljaga, kao i telesni pregled (koji se obavlja uz angažovanje medicinskih radnika).

Bez naredbe suda, policija može da pretrese lice prilikom privođenja ili hapšenja, o čemu je dužna da odmah izvesti istražnog sudiju ili državnog tužioca (ako istraga pred sudom još nije pokrenuta). Pretres lica mogu da obavljaju samo pripadnici policije istog pola. Policija nema ovlašćenje da vrši pretres stranaca sa diplomatsko-konzularnim imunitetom, kao ni njihovih službenih prostorija i stanova.

Od pretresa lica, u praksi je znatno češći pregled lica. Pregled lica podrazumeva spoljni pregled odeće i predmeta koje lice sa sobom nosi. Svrha pregleda je u tome da se ustanovi da li lice nosi oružje ili druga opasna oruđa ili sredstva kojima može da ugrozi

bezbednost. Za tu vrstu pretresa ne traži se naredba suda, niti njegovo naknadno izveštavanje. Lica koja smatraju da su pregledom pretrpela povredu svoje privatnosti ili dostojanstva, imaju pravo da se obrate sudu radi zaštite.

U praktičnom pogledu je razlika između pretresa i pregleda lica veoma mala.

4. Pravo na obeštećenje i na delotvorno pravno sredstvo žrtava nesavesnog rada policije

Građansko-pravna zaštita žrtava kršenja osnovnih ljudskih prava, među kojima je i pravo na fizički ili psihički integritet, predviđa naknadu štete od države. Osnov za podnošenje tužbenog zahteva predviđen je članom 25. Ustava RS, članom 172, stav 2, članovima 193-197. i članom 200. Zakona o obligacionim odnosima (ZOO). Član 25. Ustava RS i član 172, stav 2. ZOO uspostavljaju osnov odgovornosti pravnog lica (uključujući i državu), kada njegov organ prouzrokuje štetu trećem licu u vršenju ili u vezi sa vršenjem svojih funkcija, praktično kada štetu nanese službeno lice svojim nesavesnim i nepravilnim radom⁷. Članovi 193-197 ZOO uređuju novčanu naknadu materijalne štete u slučaju smrti, telesne povrede i oštećenja zdravlja. Član 200 ZOO uređuje pravo na novčanu naknadu nematerijalne štete, kao poseban vid satisfakcije za pretrpljene fizičke bolove ili duševne bolove zbog povrede fizičkog ili psihičkog integriteta.

Parnični postupci u kojima žrtve ostvaruju pravo na materijalnu odštetu i moralnu rehabilitaciju traju godinama. Ovim se žrtve, u borbi za svoje pravo u parnici protiv države, ponovo viktimizuju, a pravo na naknadu i moralnu rehabilitaciju biva obesmišljeno.

Naknada može da bude tražena u okviru krivičnog postupka, postavljanjem imovinsko-pravnog zahteva. O ovom zahtevu sud će raspravljati samo ako se time ne bi znatno odugovlačio krivični postupak. U praksi krivični sud uvek upućuje oštećenog na parnicu radi ostvarenja prava na naknadu štete.

Ukoliko sud donese presudu kojom okrivljenog oslobađa od optužbe, ili kojom odbija optužbu, ili kad rešenjem obustavi krivični postupak, uputiće ovlašćeno lice da imovinsko-pravni zahtev može ostvarivati u parničnom postupku.⁸ Žrtva torture može tražiti naknadu materijalne štete⁹ (troškovi lečenja, izgubljena zarada i novčana renta) i nematerijalne štete¹⁰ (fizički bol, duševni bol zbog povrede ugleda, časti, slobode ili prava ličnosti ili straha itd).

⁷ Član 25. Ustava RS: "Svako ima pravo na naknadu materijalne i nematerijalne štete koju mu nezakonitim, nepravilnim radom nanese službeno lice ili državni organ, koji vrši javna ovlašćenja u skladu sa zakonom. Štetu je dužna da nadoknadi Republika Srbija ili organizacija koja vrši javna ovlašćenja."

⁸ Čl. 206. Zakonika o krivičnom postupku.

⁹ Čl. 195. Zakon o obligacionim odnosima: "Ko drugom nanese telesnu povredu ili mu naruši zdravlje, dužan je naknaditi mu troškove oko lečenja i druge potrebne troškove kao i zaradu izgubljenu zbog nesposobnosti za rad za vreme lečenja. Ako povređeni zbog potupne ili delimične nesposobnosti za rad gubi zaradu ili su mu potrebe trajno povećane, ili su mogućnosti njegovog daljeg razvijanja i napredovanja uništene ili smanjene, odgovorno lice dužno je plaćati povređenom određenu novčanu rentu, kao naknadu za tu štetu."

¹⁰ Član 200. Zakona o obligacionim odnosima: "Za pretrpljene fizičke bolove, za pretrpljene duševne bolove zbog umanjavanja životne aktivnosti, naruženosti, povrede ugleda, časti, slobode ili prava ličnosti, smrti bliskog lica kao i za strah sud će, ako nađe da okolnosti slučaja, a naročito jačina bolova i straha i njihovo trajanje to opravdava, dosuditi pravičnu novčanu naknadu, nezavisno od naknade materijalne štete kao i u njenom odsustvu."

Da bi ostvarilo pravo na naknadu štete, lice čije je pravo povređeno mora u roku od 3 godine od dana saznanja za štetu (nakon čega nastupa zastarelost) da podnese tužbu mesno i stvarno nadležnom sudu. Nadležan je sud opšte nadležnosti, a mesno je nadležan sud u sedištu tužene strane (opšta nadležnost), ili prema mestu nastanka štete.

Lice čije je pravo povređeno može da podnese tužbu protiv odgovornog pojedinca ili protiv države ili može da tuži i pojednica i državu. Najefikasnije za žrtvu je da tuži Republiku Srbiju. Da bi podneo tužbu, oštećeni ne mora da čeka da krivični postupak protiv odgovornog lica bude pravosnažno okončan. Građanska odgovornost šira je od krivične odgovornosti, odnosno krivična odgovornost nema značaj pravnog prethodnog pitanja za postojanje građanske deliktne odgovornosti.¹¹

Prilikom odlučivanja o zahtevu za naknadu nematerijalne štete kao i o visini njene naknade, sud mora voditi računa o značaju povređenog dobra i treba da uzme u obzir sve okolnosti koje određuju životne okolnosti oštećenog lica, podrazumevajući pod tim pre svega zanimanje i porodične prilike oštećenog. Kod određivanja visine naknade sud nije ograničen iznosima koje može dosuditi, ali prilikom presuđenja sud mora voditi računa o cilju kome ta naknada služi kao i da se naknadom ne pogoduje težnjama koje nisu spojive sa njenom prirodom i društvenom svrhom. Novčana naknada treba da uspostavi poremećenu ravnotežu duše da se postigne duševna satisfakcija.

5. Svedok

Svedoci su lica koja mogu da daju obaveštenja o krivičnom delu i o učiniocu i o drugim važnim okolnostima.

Svako lice koje se pozove kao svedok dužno je da se odazove pozivu i, sem u propisanim izuzecima, dužno je da svedoči.

Pozivanje svedoka se vrši dostavljanjem pisanog poziva, u kome će se navesti vreme i mesto dolaska, predmet po kome se poziva, naznačenje da se poziva kao svedok i upozorenje da će biti prinudno doveden u slučaju neopravdanog izostanka.

Svedok je dužan da iznese sve što mu je poznato ali nije dužan da odgovara na pojedina pitanja ako je verovatno da bi time izložio sebe ili blisko lice teškoj sramoti, znatnoj materijalnoj šteti ili krivičnom gonjenju.

Kao svedoci se ne mogu saslušati branilac okrivljenog, verski ispovednik, lekar i sl. Od svedočenja su oslobođeni, znači mogu biti saslušani ako žele, bračni drug, srodnici u pravoj liniji, a u pobočnoj do trećeg stepena, kao i tazbinski srodnici do drugog stepena zaključno, usvojlac i usvojenik.

Svedoku se mogu pokazati određeno lice ili predmet radi prepoznavanja ali tako da lice koje je predmet prepoznavanja ne može da vidi svedoka.

U slučaju potrebe, na predlog suda, predsednik suda ili javni tužilac mogu zahtevati od organa unutrašnjih poslova da preduzmu posebne mere zaštite svedoka i oštećenog.

¹¹ Član 154. Zakona o obligacionim odnosima: " Ko drugome prouzrokuje štetu dužan je naknaditi je, ukoliko ne dokaže da je šteta nastala bez njegove krivice. Za štetu od stvari ili delatnosti od kojih potiče povećana opasnost štete za okolinu, odgovara se bez obzira na krivicu. Za štetu bez obzira na krivicu odgovara se i u drugim slučajevima predviđenim zakonom."

Policija mora da vodi računa o posebnim potrebama koje imaju svedoci, da sprovodi pravila njihove zaštite i podrške tokom postupka, posebno u slučajevima kada postoji opasnost od zastrašivanja svedoka.

III/ Policajci kao građani

Policijski poslovi spadaju u najodgovornije i najteže poslove u svakom društvu. Oni se obavljaju neprekidno, na različitim mestima i u svim vremenskim uslovima. Policajci su često u situaciji da sami donose značajne odluke pod pritiskom od odgovornosti za eventualne greške i propuste. Uz to, oni mogu biti izloženi konkretnim opasnostima povređivanja i gubitka života prilikom obavljanja svoga posla.

Zakon o unutrašnjim poslovima propisuje u članu 37. da kad potrebe službe zahtevaju, radnik Ministarstva unutrašnjih poslova je dužan da službene poslove vrši i duže od punog radnog vremena, dok član 38. određuje da Ministar može ovlašćenom službenom licu i radniku na određenim dužnostima odložiti, odnosno prekinuti korišćenje godišnjeg odmora.

Član 32. Evropskog kodeksa policijske etike propisuje da "pripadnici policije treba da uživaju socijalna i ekonomska prava, kao javni službenici, do maksimalno moguće mere, a posebno, da imaju pravo da se organizuju i učestvuju u radu predstavničkih organizacija, da primaju odgovarajuću platu i socijalno osiguranje i da budu obezbeđeni posebnim zdravstvenim i bezbednosnim merama, uzimajući u obzir specifičan karakter policijskog posla". Članom 31. Uputstva o policijskoj etici i načinu obavljanja poslova policije propisano je da pripadnici policije, imajući u vidu specifičan karakter policijskog posla, uživaju društvena i ekonomska prava do maksimalno moguće mere, u skladu sa zakonom.

Rad u policiji je posebno vrednovan kroz beneficirani radni staž.

Mere posebne zaštite pripadnika policije:

Krivično i prekršajno zakonodavstvo sadrže veći broj kažnjivih dela kojima je cilj da sankcionišu ona ponašanja građana koja su usmerena na ometanje i sprečavanje pripadnika policije u vršenju zadataka, a time i na obezbeđenje njihove lične zaštite prilikom vršenja službenih zadataka. Kod nekih krivičnih dela, kao što je ubistvo, postoje kvalifikovani oblici, odnosno teži oblici dela, ukoliko su ona izvršena prema službenom licu.

Bezbednost pripadnika policije van posla, kao i članova njegove porodice, može biti ugrožena od strane kriminalaca, posebno ako se radi o organizovanom kriminalu. Obično su u pitanju policajci koji vode istragu ili treba da svedoče o nekom zločinu. U takvim slučajevima policijska organizacija treba da pruži fizičku i drugu zaštitu ugroženom policajcu i članovima njegove porodice, ukoliko nije u stanju da otkloni pretnju na drugi način.

Ne znači da policijska organizacija treba uvek da stane u odbranu svog člana, na primer, ako je izvršio krivično ili drugo kažnjivo delo ili ako se ponašao neprimereno u nekoj situaciji i time opravdano zaslužio kritiku. Isto tako, nema osnova za pružanje pomoći u slučaju optužbi za dela koja nisu u vezi sa vršenjem službe. Pomoć treba da usledi onda kada su optužbe neosnovane i u vezi su sa vršenjem službe.

Članovima 30. i 34. Uputstva o policijskoj etici i načinu obavljanja poslova policije propisano je da pripadnici policije uživaju ista građanska i politička prava kao i drugi građani te da su za pripadnike policije obavezujući isti zakoni i drugi propisi kao i za druge građane, a izuzeci se zasnivaju jedino na razlozima odgovarajućeg obavljanja policijskih poslova u demokratskom društvu.

1. Ljudska prava policajaca

Policajcima u R. Srbiji je dozvoljeno da budu članovi političkih stranaka i imaju slobodu sindikalnog udruživanja.

Policajci moraju izvršavati naređenje sem onih kojima se naređuje izvršavanje radnje koja predstavlja krivično delo. Dodatnu zaštitu predstavlja i zabrana izdavanja naređenja čije bi izvršenje predstavljalo krivično delo.

Sankcije za neizvršavanje naređenja su disciplinske mere, a pored toga pripadnik policije koji izvrši krivično delo podleže krivičnoj odgovornosti kao bilo koji drugi izvršilac bez obzira da li je delo izvršio samoinicijativno ili po naređenju.

IV/ Način na koji građani mogu biti uključeni u nadzor rada policije

U našoj zemlji u ovom trenutku ne postoji spoljna kontrola policije koja bi se vršila od strane Skupštine ili organa koji bi bio obrazovan od strane Skupštine.

Postoji funkcija Generalnog inspektora ali, obzirom da ne postoji Zakon o policiji, njegova ovlašćenja su nejasna, neodređena, a pošto on obavlja i funkciju zamenika ministra unutrašnjih poslova njegov nadzor nad radom policije spada u unutrašnju kontrolu rada.

Mada ređe nego ranije i dalje ima slučajeva da organi unutrašnjih poslova u svom svakodnevnom radu postupaju protivpravno.

Zakonodavnom reformom u oblasti organizacije rada službi unutrašnjih poslova, posebno uvođenjem spoljne kontrole rada policije kao i donošenjem zakona o policiji, uredila bi se primena ovlašćenja prilikom obavljanja poslova javne i državne bezbednosti i time podigao kvalitet rada policije.

Važećim Zakonom o unutrašnjim poslovima RS predviđeno je da ministar sopstvenim aktom propisuje organizovanje policije i način izvršavanja policijskih poslova i da izdaje uputstva za njihovo obavljanje. Na ovaj način, centrima političkog odlučivanja data je aposlutna vlast nad radom i funkcionisanjem policije i onemogućen je bilo kakav uvid javnosti u rad policije i kontrola policije od strane javnosti.

Kao vid nezavisne i sveobuhvatne spoljne kontrole rada policije, neophodno je doneti Zakon o spoljnoj kontroli policije. Pod spoljnom kontrolom podrazumevalo bi se osnivanje nezavisne Komisije za kontrolu rada policije. Članove Komisije bi imenovala Skupština RS, na sličan način i sličnim postupkom kao pri izboru vršilaca pravosudnih funkcija. Zakonom o osnivanju Komisije trebalo bi da Komisiji budu dodeljena najšira istražna ovlašćenja. Komisija bi razmatrala sve predstavke lica kojima je protivpravnim aktom ili radnjom policije povređeno neko pravo.

Takođe bi se decentralizovanjem policije, lokalne policije postale odgovorne prema lokalnoj zajednici (opštini). To je posebno značajno za delove zemlje u kojima u većem broju žive pripadnici nacionalnih i etničkih manjina, čime bi se povećalo poverenja građana u ovu javnu službu.

SADRŽAJ

Uvod.....	6
I/ Uobičajene situacije.....	7
1.Šalteri, dobijanje isprava, carine.....	7
2.Legitimisanje.....	7
3.Saobraćajna policija.....	8
- Obezbeđenje u saobraćaju	8
4.Javni skupovi.....	8
II/ Manje uobičajene situacije i postupanje sa osumnjičenima.....	9
1.Osumnjičeni.....	9
2.Hapšenje.....	10
- Lišenje slobode, privođenje i zadržavanje lica.....	10
- Dovođenje i zadržavanje.....	10
- Prava lica lišenih slobode:.....	11
a) Pravo na humano postupanje, sigurnost i poštovanje dostojanstva ličnosti i pravo na zaštitu od nezakonitih ispitivanja i na žalbu zbog povrede prava.....	11
b) Pravo na obaveštenje o razlozima hapšenja i optužbama.....	12
c) Pravo na obaveštavanje o proceduri i pravima u slučaju lišenja slobode.....	12
d) Pravo na izvođenje pred sud bez odlaganja i pravo na sudsko preispitivanje zakonitosti lišenja slobode.....	12
e) Pravo na branioca.....	13
f) Pravo na obaveštavanje porodice ili bliskog lica.....	13
g) Pravo na lekarsku pomoć i odgovarajuće uslove pritvora.....	13
h) Pravo na naknadu štete zbog nezakonitog lišenja slobode.....	13
3.Policija u stanu.....	14
4.Pravo na obeštećenje i na delotvorno pravno sredstvo žrtava nesavesnog rada policije.....	15
5.Svedok.....	16
III/ Policajci kao građani.....	17
1.Ljudska prava policajaca.....	18
IV/ Način na koji građani mogu biti uključeni u nadzor rada policije.....	18

Veroljub Đukić
V O D I Č
Za dobre odnose građana i policije

Izdavač
Centar za ljudska prava-Niš

Za izdavača
Lidija Vučković

ISBN 86-85181-02-X

Tiraž
3000 primeraka

Priprema i štampa
IMPRESSUM NIŠ

CIP-Katalogizacija u publikaciji Narodna
biblioteka Srbije, Beograd

341.231.14(035)
342.72/.73(035)
351.74/.75(035)
351.74.072.6/.7(497.11)

БУКИЊ, Верољуб

Vodič za dobre odnose građana i policije
/ Veroljub Đukić. – Niš : Centar za ljudska
prava, 2005 (Niš : Impressum). – 19 str.
; 30 cm

Tiraž 3.000. – Napomene i bibliografske
reference uz tekst.

ISBN 86-85181-02-X

а) Права човека – Приручници б) Полиција
– Приручници с) Полиција – Цивилна контрола
– Србија
COBISS.SR-ID 124675340